

Абагуленае «жанчына» ў кнізе Я. Сіпакова «Жанчына сярод мужчын»

Т. А. ФІЦНЕР

Беларуская літаратура ХХ стагоддзя (чытай пісьменнікі-мужчыны) падаравала нам такія вобразы жанчын, як Бандароўна, Ядвіся, Люба Лук'янская, Ганна Чарнушка, Алімпіяда, Сцепаніда Багацька. Сюды варта дадаць герань Я.Брыля, І.Шамякіна, У.Караткевіча, У.Арлова, сумарны вобраз беларускай жанчыны з кнігі Я.Сіпакова «Жанчына сярод мужчын» і многіх іншых. Згаданыя вобразы створаныя ў розныя гістарычныя часы. Але ўсе яны адлюстроўвалі стэрэатыпы грамадства ў пэўны перыяд яго развіцця і адначасна фармавалі іх, ствараючы міф аб беларускай жанчыне мінулага стагоддзя. Бясспрэчна, гэтыя вобразы ўвабралі ў сябе ўяўленні аўтараў пра жанчыну як носьбітку лепшых маральных якасцей народа, захавальніцу духоўнасці. Уяўленні мужчын пра жанчын таксама мяняюцца з развіццём грамадства. Так, напрыканцы мінулага стагоддзя створаны і альтэрнатыўныя традыцыйным вобразы жанчын. Яны не столькі выяўляюць характэрныя рысы жанчыны пэўнага соцыуму, колькі прадстаўляюць фантазіі канкрэтнага аўтара адносна жанчыны, жанчыны-ідэалу. Але ў большасці сваёй пісьменнікі-мужчыны традыцыйна глядзяць на жанчыну, праўда, усе ж прызнаючы за ёю ўзрастаючую грамадскую актыўнасць.

Янка Сіпакоў – асоба ў айчынным мастацтве слова надзвычай шматгранная. Ён зарэкамэндаваў сябе найперш выдатным паэтам. Зварот жа пісьменніка да эпічных жанраў абумоўлены сюжэтнасцю яго паэзіі. А яго проза ў сваю чаргу вызначаецца выключным лірызмам, паэтычным гучаннем. У праявітых творах ранняй пары Я.Сіпакоў пераважна звяртаўся да тэмы вайны, але паступова аўтар пераходзіць да праблем сучаснасці, даследуе складаныя чалавечыя ўзаемаадносіны. Адным з вынікаў такой працы пісьменніка стала кніга «Жанчына сярод мужчын». На наш погляд, гэта свядомая спроба аўтара-мужчыны разабрацца ў «жаночай сутнасці». У апавяданнях, што складаюць кнігу, прадстаўлены пераважна нешчаслівыя жаночыя лёсы. Іх няшчасці пісьменнік звязвае з неўладкаваным асабістым лёсам герань, падкрэсліваючы тым самым перавагу іх асабістага жыцця над іншымі сферамі дзейнасці, залежнасць жанчын ад моцнай паловы чалавецтва. Тут мэтазгодным будзе ўгадаць словы сусветнавыдамага псіхааналітыка першай паловы ХХ стагоддзя, агульнапрызнанага заснавальніка навукі пра жаночую псіхалогію Карэн Хорні. Як вынікае з яе знакамітай кнігі «Жаночая псіхалогія» [1], адзін з амаль непазбежных вытокаў расчаравання і недаверу «ў нармальным любоўным жыцці», заключаецца ў тым, што сама напружанасць пачуцця кахання ажыўляе ўсе нашыя схаваныя чаканні і надзеі на шчасце, што спяць глыбока ўнутры кожнага з нас. «Усе нашыя падсвядомыя жаданні... чакаюць свайго здзяйснення менавіта ў каханні. Наш партнёр павінен быць моцным і ў той жа час бездапаможным, весці і быць вядомым, быць аскетычным і пачуццёвым адначасова. Ён павінен згвалтаваць нас і застацца пяшчотным, прысвячаць увесь свой час толькі нам і напружана займацца творчай працай. Пакуль мы лічым, што ён сапраўды можа выканаць усё гэта, ён акружаны арэалам сексуальнай пераацэнкі. Мы прымаем моц гэтай пераацэнкі за моц нашага кахання, але, на самой справе, толькі дэманструем напружанасць нашых жаданняў, таму што сама прырода гэтых патрабаванняў робіць іх такімі, якія нельга выканаць. З гэтымі расчараваннямі мы яшчэ можам больш ці менш паспяхова справіцца (кантраляваць іх). Пры спрыяльных умовах мы можам ніколі не даведацца пра большасць з іх, таксама як звычайна не здагадваемся пра ступень нашых таемных чаканняў. Але ў нас застаюцца сляды недаверу, як у дзіцяці, які даведваецца, што дастаць зоркі з неба тата ўсё ж такі не можа» [1, с. 10-11]. Такія погляды на жыццё і каханне, як вынікае з кнігі, уласцівыя абодвум полам, а не толькі жаночай палове чала-

вештва, як прынята лічыць. Хаця, магчыма, жанчынам у большай ступені. І гэта можа быць звязана усё з той жа сацыяльнай неўладкаванасцю жанчын, дыскрымінацыяй па прыкмеце полу, спрадвечным укладам жыцця і замацаванымі ў грамадстве полавымі ролямі, а не псіхафізіялагічнымі адметнасцямі жанчыны. Дададзім ад сябе, што спраўджанасць жыцця чалавека (без падзелу па полавай прыкмеце), яго шчасце, асабліва ў наш нестабільны час, не можа і не павінна асацыявацца толькі з каханнем. Ставіць знак роўнасці паміж гэтымі катэгорыямі, значыць свядома збядняць сваё жыццё, рабіць з сябе ахвяру. Гэта варта ўсвядоміць найперш жанчынам, бо грамадскія і культурныя стэрэатыпы вельмі трывалыя, і менавіта яны прымушаюць жанчыну зноў і зноў верыць у аспрэчаны часам міф. Яскравым сведчаннем такога разумення гендэрных узаемаадносін з'яўляецца і кніга Я. Сіпакова. Ужо яе назва падкрэслівае гендэрную асіметрыю нашага грамадства: «жанчына сярод мужчын», а не (да прыкладу) «жанчыны і мужчыны». Жанчына ў свеце мужчын, жанчына ў створаным мужчынамі свеце – менавіта так успрымаецца назва кнігі. Ужытае ў адзіночным ліку слова «жанчына» сведчыць пра яго абагуленасць, указвае на мужчынскае ўспрыманне жанчын як аднасці, аднолькавасці, якая ў сваю чаргу адрозніваецца ад мужчын («іншае», аб якім гаварыла С. дэ Бавуар). На самой справе, пра што пераканаўча сведчаць тэрэтыкі гендэрных даследаванняў, ніколі жанчыны такой аднасцю не з'яўляліся. Падыход, у адпаведнасці з якім жанчыны ўспрымаюцца як група, якую адрозніваюць агульныя прыкметы і інтарэсы, на думку Дж. Батлера, узмацніў бінарызм заходняй культуры: «Замест таго, каб выконваць ролю ўстойлівага пазначальнага... паняцце жанчыны, нават узятая ў множным ліку, само аказалася супярэчлівым тэрмінам, прадметам спрэчак, прычынай турбот» [16, с. 301]. Наогул, лічыць даследчыца, падзел чалавештва на мужчын і жанчын не з'яўляецца адзіным спосабам тлумачэння пабудовы грамадства і культуры. Паняцце «жанчыны», падсумоўвае Дж. Батлер, ёсць ідэнтычнасць без сутнасці.

Множны лік слова «мужчыны» ў назве кнігі Я. Сіпакова падкрэслівае разнастайнасць у праяўленнях мужчынскасці, указвае на тое, што яны ніколі не былі і не лічыліся аднасцю, не абагульняліся, заўсёды ўспрымаліся індывідуалізавана (з'яўляліся асобамі).

Звернемся непасрэдна да тэкстаў. Герані Я. Сіпакова рознага веку, але кожная спрабуе стварыць сваю «рэлігію жыцця», ажыццявіць сувязь са светам мужчын. Не заўсёды ўдалай аказваецца гэтая спроба. Так, Маланка («Слухай, сыноч»), старая вясковая кабета, «дзякуючы» вайне дажывае свой век адна, бо вайна забрала ў яе і мужа, і сына. Але вайна адбываецца не сама па сабе. Яна – вынік узаемаадносін людзей / мужчын, іх палітыкі. Старая кабета вымушана наладжваць сувязь з суседам Іллюком, які ажаніўся з яе былой нявесткай (бо «сын пайшоў на вайну праз тыдзень пасля свайго вяселля, а вярнуўся дадому толькі невялічкаю і жахліваю паперкаю, дзе гаварылася, што ён загінуў смерцю харобрых...») [3 с. 98]. Маланка гадуе іх дзяцей, як сваіх родных унукаў. Сусед, хоць і раўніва ўспрымае той факт, што яго дзеці больш шануюць Маланку, чым родную бабу Аўдотку, усё ж «і падможыць, і падсобіць, калі што трэба» [3, с. 95]: прывязе дроў, узарэ гарод, страху падлатае. Такім чынам, Іллюк узвальвае на сябе ношу загінуўшых мужа і сына Маланкі, выпраўляе памылкі вайны. Фотакарткі ў доме Маланкі выконваюць ролю іконы. Менавіта выявам мужа і сына штовечар спавядаецца кабета.

Я. Сіпакоў як псіхолаг даследуе ў сваіх творах уплыў першага кахання на далейшае жыццё жанчын. Так, настаўніца Таня («Знаёмыя жнівеньскія сны») без радасці сустракае новы навучальны год. Доўгае чаканне «свайго адзінага» («што возьме ды і перавярне ўсё яе адзінокае жыццё») [3 с. 86], які быў бы падобны на школьнага настаўніка, у якога Таня закахалася яшчэ ў восьмым класе, прывяло да таго, што дзяўчына ўвогуле згубіла надзею на замужжа. Прыехаўшы пасля чарговага адпачынку на месца працы, дзяўчына даведваецца, што апошні яе кавалер – кульгавы Мікіта – «высватаў аднавокую Марылю» [3, с. 91]. Аўтар закранае ў апавяданні і праблему грамадскага стаўлення да дзяўчыны, паказвае, што яно не вельмі станоўчае. Ва ўсякім разе незаможная дзяўчына часта становіцца а'ектам насмешак і нават знявагі, яна «векавуха, заседзелася ў дзеўках, перабірае...» [3 с. 98].

Крыху іншы шлях выбірае Ліда, геранія апавядання «Развітанне з пісьмом». Яна на манер пушкінскай Таццяны дасылае ліст свайму каханаму, з якім вучылася ў адным класе. У лісце змешчана просьба вырашыць яе лёс, бо да яе пасватаўся іншы хлопец: «Зразумей, я ж

дзяўчына, і, не ведаючы нічога пэўнага ад цябе, мне цяжка рашыць што-кольвек самой» [3, с.72]. Лёс Ліды вырашаюць бацька, жаніх і каханы. Яна адно толькі збіраецца намаганьнямі волі падпарадкавацца іх рашэнню, «*прымусіць сябе пакахаць іншага...*» [3, с. 71]. Ліст каханаму – вельмі смелы ўчынак напрыканцы ХХ стагоддзя? Ці гэта не што іншае, як двухбаковая залежнасць (з аднаго боку – ад бацькі і жаніха, з другога – ад каханага), няздольнасць самастойна вырашыць свой лёс? Пакора і паслухмянасць, падпарадкаванне волі мужчыны спрадвеку ставіліся ў заслугу дзяўчыне, гэтыя якасці праявіла і Ліда. А з імі ў душы дзяўчыны пасяліліся крыўда на каханага, які не адказаў на дасланы ліст. І, магчыма, сорам за напісанае. Пра гэта сведчыць яе ўчынак: сустрэчы праз гады, як у Анегіна з Тацыянай, не адбываецца, Ліда ад'язджае з дому бацькоў напярэдадні сустрэчы былых аднакласнікаў. Гэты вобраз – прыклад добраахвотнага прыняцця ролі ахвяры, «поўнае адмаўленне суб'екта ад сябе самога і яго... згода ператварыцца ў аб'ект» [4, с. 329].

Праблему ўплыву на жыццё жанчыны першага няспраўджанага кахання развівае і апавяданне «У гарадку, які называецца Учора». Але Тамара, так завуць галоўную гераіню твора, у адрозненне ад гераінь вышэйзгаданых твораў, свой лёс вырашыла сама, прычым двойчы, і пры гэтым далёкая ад таго, каб лічыць сябе няшчаснай. Яна, нечакана нават для сябе самой, вельмі хутка выйшла замуж, здрадзіўшы першаму каханню – Ваню Беленькаму. І не вярнулася да яго, калі Ваня прапанаваў ёй разысціся з мужам і звязаць жыццё з ім. Тамара здолела пабудаваць з мужам адносіны такім чынам, што ніколі не пашкадавала пра свой выбар. З усяго вышэйсказанага можна зрабіць выснову, што першае каханне – гэта першая прыступка да дарослага жыцця, праверка на ўменне будаваць гендэрныя адносіны. Гэтая прыступка з'яўляецца вельмі важнай, але нельга дапускаць, каб яна павала ўсё далейшае жыццё. Калі ж так здараецца, то гэта сведчыць аб сацыяльнай інфантальнасці і жанчыны, і мужчыны.

Згаданая праблема вырашаецца і апавяданнем «Госць падчас сенакосу». Праўда, Каця, галоўны жаночы персанаж, не з'яўляецца актыўнай дзеючай асобай, функцыя яе ў творы другарадная. Фінал апавядання адкрыты ў тым сэнсе, што няясная пазіцыя галоўнай гераіні. Вырашальная роля належыць мужчынам. Госць Міша, закаханы ў Кацю ў студэнцкія гады, выбраў дабрабыт і кар'еру, а не каханую дзяўчыну. Праз гады, пакінуўшы жонку, з якой так і не склаліся добрыя ўзаемаадносіны, Міша адшуквае першае каханне. А адшукаўшы, разумее, што не мае права парушаць жыццёвы і сямейны спакой былой каханай, таму ад'язджае не развітаўшыся.

Апавяданне «Жаночы вальс» падае крыху іншую жаночую сітуацыю. Жанчына ў творы таксама вымушана выбіраць, выбіраць паміж розумам і сэрцам. У выніку чаго яна пачынае прыстасоўвацца, наладжваць сувязі з мужчынамі, якія «не нясуць пагрозы яе ўнутранаму «я» (С. дэ Бавуар), з якімі можна сябраваць. Замужняя Надзя на курорце запрашае на танец Лазаковіча і амаль увесь адпачынак праводзіць у яго кампаніі, распавядаючы пра сваё жыццё. Але некалькі першых дзён яна правяла з Іванам Аляксеевічам: «*яны разам спускаліся да крыніцы, пілі з аднаго кубка мінеральную ваду, разам хадзілі ў сталожку, на танцы*» [3, с. 33]. Як паведаміла перад ад'ездам Лазаковічу Надзя, Іван Аляксеевіч нагадаў ёй былога каханага. Таму яна адразу «кінулася» да яго, а потым успомніла горкі вопыт патурання сэрцу і пачуццям, які ледзь не каштаваў ёй сям'і, і стала пазбягаць Івана Аляксеевіча. Сяброўства з Лазаковічам не нясе небяспекі гераіні твора, яна не можа ў яго закахацца і гэтым разбурыць сваё даволі ўтульнае сямейнае жыццё. Надзя ўспрымае Лазаковіча як надзейную сяброўку, якой можна паспавадацца, скінуць з душы цяжар і пры гэтым быць упэўненай, што больш пра гэта ніхто не даведаецца. А спадзяванні Лазаковіча і яго абражанае мужчынскае самалюбства – гэта ўжо тэма для іншай гаворкі.

Рознастайныя жыццёвыя сітуацыі падаюць розныя варыянты паводзін гераінь апавяданняў. Гэта дае падставу сцвярджаць, што абагуленае «жанчына» ў кнізе Я.Сіпакова не з'яўляецца «ідэнтычнасцю без сутнасці», а распадаецца на «жанчыны / жаночкасці» і напаўняецца канкрэтным зместам, чым аспрэчвае назву кнігі. Разгледжаныя творы пацвярджаюць, што сацыяльнае вызначэнне жанчыны апасродкаванае і напрыканцы мінулага стагоддзя. Асноўная сфера дзейнасці жанчыны – прыватная, шчасце жанчыны абумоўліваецца каханнем і сям'ёю, што ўказвае на гендэрную асіметрыю грамадства.

Abstract. The paper considers the gender asymmetry of society at the end of the 20-th century rendered through the perception of Y.Sipakou in his book “Woman among Men”.

Літаратура

1. Хорни, К. Женская психология (Избранные главы из книги) [Текст]: Пер. с англ. Е.И.Замфир. Вступ. ст. и прим. М.М. Решетникова / К.Хорни. – Спб.: Санкт-Петербургский Институт Психоанализа, 1993. – 48 с.
2. Батлер, Дж. Гендерное беспокойство (гл. 1. Субъекты пола / гендера / желания) [Текст] / Дж.Батлер // Антология гендерных исследований. Сб. пер. Сост. и коммент. Е.И.Гаповой и А.Р.Усмановой. – Мн.: ПроPILEI, 2000. – С. 297-346.
3. Сіпакоў, Я. Жанчына сярод мужчын [Тэкст]: апавяданні і аповесці / Я.Сіпакоў. – Мн.: Маст. літ., 1980. – 432 с.
4. Бовуар, де С. Второй пол [Текст] Т.1 и 2: Пер. с фран. /Общ. ред. и вступ. ст. С.Г.Айвазовой, коммент. М.В.Аристовой / С. Де Бовуар. – М.: Прогресс; СПб.: Алетейя, 1997. – 832 с.

Гомельский государственный
университет им. Ф. Скорины

Поступило 9.03.09

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ